

I 3. N.
ENFALLIGA TANCKAR
OM DET,

SOM BÖR I ACHTTAGAS,
WID
EN STADS AN-
LÄGNING,

MED
WEDERBÖRANDES TILSTÄDIELSE,
UNDER
OECONOMIÆ PROFESSORENS OCH KONGL. WET-
TENSK. ACAD. LEDAMOTS,

HERR PEHR KALMS
INSEENDE,

UTGIENE,
FÖR LAGERKRANTSENS TILBÖRLIGA
ÄRHÅLLANDE,

Och
TIL ALMÄN UNDERSÖKNING ÖFWERLÄMNANDE
I ÅBO ACADEMIENS ÖFRE SAL,

den 22. Sept. 1753.

AF
GUSTAV FRID, AURENIUS,

CAREJARE.

ÅBO Tryckt, hos Directeuren och Kongl. Boktr. i Stor.
Förstendömet Finland, JACOB MÉRCKELL.

FÖRETAL.

De aldra första tider, då vårt jordaklots Inbyggare woro fåå, och i sitt naturliga tilstånd, ärkände de ingen, utom et högre Wäsende, för öfwer Herre, wid de tings nytriande, som naturen sielfmant framalstrade. Deras endaste omsorg, utom deras siäls skötsel, war, at uptänka det, som nödtorsten kräde. Genom rön och försök, som war hushälning til märkelig och känbar skada, tör hända til en stor del än äro osbekanta, skulle skadeliga och förgiftiga växter åtkiljas från hälsofamma och nyttiga. Men så snart menniskorne afweko från detta menlösa lefnadsättet, och behofwet blef större än sielfwa förrädet; så fick detta samägande wäldet ände. De mindre samhällen, som under utwidgandet, slogo ned fastare pålar, och inkrächrade sig landsstycken, singo låf, at med större upmärksamhet, sästa sin estertänka på det, som fodrade någon konst och större förändring. Hade icke oenigheten, som war et skadeligit foster af begreppens och omdömmens skiljaktighet om särskilta föremälen, mellan kommit och skildt in-

wänare-
AEO Tryckt hos Diederichsen och Knapf Boken. 1807.
Förländenss Frinting, JACOB MERCKELL.

wänarena i flere flockar, så hade intet så många oredor oroat detta tidehwarf. Ty några, som enligt naturens lagar, wille lämna nästan en orubbad besittning, i des rättigheters åtnjutande, woro omränkta, at endast på läfligit och anständigtt sätt, genom arbete, möda och beswär, förskaffa sig ägande wäldet, hwars följd är nyttiande rättigheten, af det de behöfde til sina tarfwors motande. Andre åter, som mera wanflägtades och wille på et för dem behändigare sätt, komma til wälstånd och förmögenhet, uptänkte en genwäg stridande snörrätt mot Guds och naturens lagar. Vald, öfwerdåd, swek och list war sielfwa förwärfnings sättet, at hinna til ägande wäldet af det, de förre fät dyrt nog förskaffa sig.

En så skiljachtig hushållning kunde nu ei annat föda af sig, än osäkerhet. Denna osäkerheten, at förtiga andre bewekande skiäl, gaf anledning til högsta wäldets inrättning. Ty de små samhällen, som styrdes genom husfadrens ordnings förwaltning, blefwo warse, at de intet kunde utreda sig, utan endast genom sammanfogad styrcka och gemensam hielp, utur det swära förtryk och de mångfaldiga torfter, som tillika med mennisko slägtet föröktes. Kommo de altså öfwerens, at samfält öfwerlägga om sina angelägenheter, och med förenade krafter arbeta på gemensam wälgång, på det alla tryckande swärigheter måtte öfwerwinnas. Men som et sådant förökt samhälle intet kunde hafwa bestånd, utan ordning, ordningen intet utan styrfel, styrfel intet utan rättighet, magt och myndighet, at styra den förenade menighetens fria handlingar, til menighetens almäna bästa; så updrogs högsta wäldet, under betingande af gemensamma wälfärdens befordran, åt den eller dem, som menigheten ansåg för skickeligast och myndigast därtil. Hwar emot menigheten afklädde sig den naturliga frihetens rättighe-

tigheter, hwilkas sammanfokt updrogs Öfwerheten. Förbyttas altså genom tidernas omskiften det naturliga i et borgerligt tilstånd. Hwaruti högstrådande Magten åligger, enligt det förbund, som mellan den besallande och lydande ingångit är, at pröfwa och anordna de medel, genom hwilka samhället kan komma til rikedom och magt innom sig, samt i anseende til grannarna, til tryghet och styrka. Skal nu detta vinnas, så bör högsta Öfwerheten, i kraft af lagstiftande Magten, utge sådana lagar och förordningar, genom hwilka en och hwar af de lydande förpligtas, at idka det indrägtigaste näringsfätt, och at nyttia sin ägendom på sådant fätt, at intet något inbrät göres i samfundets gemensamma sällhets befrämjande. Sedermera bör utmätande Magten bringa dem til almän efterlefnad. Kommer det altså endast an, wid hushålnings - styrelsen, på sielfwa ordningswärdet wid närings medlens förkåfrande och nyttjande. Men våra tarfwor äro så widsträckta, at et samhälls eget land, ei förmår alltid kasta från sig alt det, som fordras til deras motande och hämmande. Bör altså det ena riket understödias af det andra, genom handel, som sätter landets egna alster i rörelse, dem med landets winst förädlade til Utlänningen förfälger, och deras affättning befordrar, samt införslar alla outhärliga waror och förnödenheter, jämte rå ämnen, som äro nödiga til manufakturer och handtwärkerier, på det penningen, som geer samhället lif och styrcka, intet måtte från landet utskippas. Är twärtom införslen större än utförslen, så utmärker det samhälls swaga och aftagande. At nu handelen måtte ställas på god fot, och des säkerhet med god ordning vinnas, samt et skadeligt kladdande med näringsmedlen undwikas, är nödigt, at den bindes wid Städerna, hwarest finnes et tilräckeligt antal af förmög

git folk, som kunna försée landtmannen med nödiga
 tarfwor mot landtmanna waror, dem de mångfaldigt för-
 ädlade bringa til långt högre wärde; och altså af Utlän-
 ningen indraga en mångdubbelt förökt winst. När
 handlande hafwa detta til ögnamärke, och därjämte win-
 lägga sig om nyttiga wärks anläggning, samt tillika be-
 freda inhemska slögder, genom warornes obehindrade
 affätning, at de intet råka i wanprijs, gnnom hinder u-
 ti försälgningen, som förqwärfjer deras tilwärkning; så
 måste en tilräckelig affätning, göra inbyggarena upmärk-
 samma och idoga, at nyttia til landets fördel, de rika
 skatter, som Försynen nedfat i alla 3:ne naturens riken,
 Idogheten uptäncker konstler, och förbättrar handaslög-
 derne, hwarigenom inbyggarena blifwa förståndigare, me-
 ra beleswade och åhågade, om det almänna bästas be-
 främjande. Konstler qwarhålla penningen i landet, och
 indraga musten och mærgen af Utlänningen, som gör in-
 byggarena förmögna, och högstrådande Magten mächtig i
 Krig och fred. En tilräckelig utkomst föröker inbyggarena,
 och förmögenheten insläckar utlänningen, som för en kånbar
 penningebrist och annan förtryck, nödsakas öfwer gifwa
 sin egen fädernesbygd, och för Utlänningen uptänka de
 fördelachtigaste handalag, wid slögders tilwärkning. Sät-
 ter altså en indrägtig handel invånarena i välmåga, styr-
 ka och anseende. Hwilcket äfwen de älsta tiders min-
 nesmärken, jämte handels historien, besanna. Ty om man
 undersöker hwart tide hwarfs handels historia särskilt;
 så finner man, at det samhället, som sat sig til en ge-
 mensam handelsman för hela wärlden, warit ägare af den
 rikedom, som naturen tildelat hwar landsort, och at de
 öfrige samhällen, hwilka anset för en tynerlig förmån,
 at i egen hamn få färdigt af utlänningen alla sina förnö-
 denheter, warit allenast inbärgare af landets producter,
 dem

dem de genast aflämnat til utlänningen, och sedermera samma waror uparbetada och förädlada mångfalt dyrare inlöst. Hanse-Städerna, Holland, Ängland, at förtiga flera, kunna häraf wara tydeliga exempel. Om wi alt därföre skola wara lyckeliga i war handel med Utlänningen, är nödigt, at et granlaga opleende hålles öfwer ordningswärcket; Städer anläggas til et tillräckeligt antal, och de beqwamligaste samt sundaste lägen utsees därtill. Men som det fordras en stor försigtighet, wid så stora värks anläggning, hwarwid möta stora swårigheter, som ofta göra til intet de hälsofästmaste förfatningar, så fram icke et slikt företagande understöddes af tienligaste medel och hielpredor; så har ämnets wig och värde förmät mig, at fram för andre ämnen, yttra mina omogna och enfalldiga tankar öfwer denna frågan, *Hvad bör i achttagas vid en Stads anläggning?* då jag är sinnad, at i dagsliuset utgifwa mit andra Academiska snilles foster. Men emedan mina snäswa wilkor och min kringskurna tid, pålägga mig den mögeligaste korthet, så är mig tilfället betagit, at omständeligare utreda närwarande ämne; förmodar därföre, at den G. L. detta menlösa tidsfördrif, gunst-benägit efter wanligheten anseer, och med en gynnande hand mottager.

§. I.

INgen förnuftigare tanka kan upstå hos meniskan ändan, at ändamålet, innan någon gärning företages, nogga öfwerwägas, samt tienligaste medel utstakas och lämpas til des ärhällande. Kommer altå wid en Stads anläggning, först at undersökas, huru wida det med den ämnade Staden påsyftade ändamålet står at winnas, i et sådant eller annat läge. Städer upbyggas, anten at befordra i landet nödwändiga och nyttiga slögders tilwäxt, och idka hadelen, eller oek at fätta sig, under påkommande

mande fientligheter i förswars stånd, mot en infallande fiende. De Städer åter, som hafwa handelen til sit ögnamål, äro ämnade, anten til ut-eller in-rikes handel, eller så kallade Stapel-och up-Städer. Af sielwa hufwud affigten med den ämnade Staden, kan altså säkert slutas, at en annan belägenhet fordra de handels Städer, som befordra en jämn penninge rörelse in i landet, och tie-na til landtmanna warors omkringspridande, en annan åter de handels Städer, som äro inrättade, at hålla war handel i jämwigt med utlänningen, och kallas fö-eller stapel-Städer. I fölge hwarå, jag delar de omständigheter, som böra i achttagas wid sielwa belägenhetens utseende til en Stad, dels i sådana, som äro alla Städer gemensamma, dels och i sådana, som i synnerhet komma at lämpas til hwar Stad. Til de förra räknas först ortens sundhet och behaglighet. Lusten, som är diu-rens element, och hwilcken de samma kunna så litet umbära, som fisken watnet, har den intryk på hälstan, at när han är tilräckeligen spänstig, och altså tienlig til andandet, samt intet upfyld med skadeliga och förgiftiga dunster, hela naturen upliswas af henne. Men åget intet lusten sin tilräckeliga spänstighet, sin tilbörliga tyngd och tryckande kraft på kroppen, samt är förgiftad med allehanda skadeliga partielar, så hotas menniskan hwart ögnablek med åtskilliga swåra sjukdomar, som ofta ödelägga Städer och landtkaper, hwarom, osf naturkunnogheten, och ärsfarenheten öfwertyga. Så kärt det nu är, at i en sund krop, säga en munter själ; så angelägit är det ock, at, i anseende til denna delen, utsee tienliga plätfer til boning, och at wårda om luftens renhållning. Böra altså Städer anläggas, intet på watubuliga och sura ställen, mycket windte i kärr och moras, som kasta stundeligen från sig en otrolig myckenhet af förgiftiga delar

delar, samt medelst de flychtige delars updrifwande, för-
ordfaka en skadelig ånga och qwalma, samt en mycket
oroande imma, hwarom äfwen somliga delar af denna
Åbo stad nogsamt witna. Utan böra de, för beqwäm-
lighetens och behagelighetens skull, anläggas på en jämn
eller ock litet uphögd, och för hälfan, på en torr mark,
til hwilcken ei något kärr tilstöter; ty då blir Staden
fäker och fri för de anförda olägenheter. Sandiga or-
ter, eller en grund med sand utblandad, hafwa i alla
tider blifwit håne mycket hällosamme. Man har på en
tarrare ort tillfälle, at få goda källrar, hwilket är för
en Stad af en ganska stor nödwändighet, som på sum-
pige och lägre belagne ställen icke så wäl låter göra
sig; husen äro på sumpige ställen mera underkastade rö-
ta; at förtiga andra mångfälliga olägenheter. Men om
ei tienligare och beqwämligare läge kunde finnas, eller
ock om samhället skulle tilskyndas därigenom någon sär-
deles fördel, så bör plan anten igenfyllas, eller ock
watnet wäl uttappas, genom goda pumpwark eller watu-
ledningar, som i det fallet skulle tilskynda en stor be-
qwämlighet, wid warernes ut- och in-förslande. Man
kunde ock förut af försäresheten göra sig underrättad,
om på den ort, man tänkte anlägga en ny Stad, det
förr där boende folket altid haft en god hälsa, se frä-
ska ut, och gemenligen komma til en hög ålder; eller
ock twärtom. Nu måste jag i tid mota et inkast, som
mot mig kan göras. Man säger: fästnings och försvars-
wark anläggas ju til den ändan, at affkåra passet för
en infallande fiende, eller ock at få kunde förswara sig,
mot en hel Krigs här. Ju fördelachtigare läge den be-
lägrado nu äger, ju lyckeligare motstånd kan han göra;
kunna och böra altså försvarswark anläggas wid de
aldra sumpigaste kärr och moras, jhwarest fienden har
talob mähta

mähta swärt, om icke omögeligt, at med en stormande hand, angripa Staden; ty där kunna inga löpgrafwar, med mera, inrättas. Men häremot swares, at et sådant fästnings wärk, äfwen så lätt, om icke lättare, af fienden intages, än det, som är belägit på en jämn och torr plan, hwarest inga berg eller backor tilstötta, som fienden til betäckning nyttiar. Ty först lärer ingen kunna neka, som har någon insigt i naturkunnogheten, at inga ständachtiga magaziner och widlöftiga förråds hus kunna anläggas i et sådant försvars wärk, emedan en fuchtig och fördärfwad luft, genom röta och skadeliga ångor, förskämmer närings medlen. När nu tilförlsen är betagen för et sådant försvarswärk, så lärer hungren, som i dy mål uträttar mera, än den starkaste armeen, en oförmodelig upgifning tillskynda. Däreft, om ock denna swårigheten stode at motas, lära de inspärade ändock intet kunna uthärda med någon långwarig belägring; ty utom det, at manskapet aldrig mär i en sådan fästning wäl, utan betungas städse med swära sjukdomar, som befordra mängen oförmodeligen til de dödas rike, hwarigenom besättningen oförmärckt afsmälter; så upkomma under belägrings tiden, i sådana besätningar, smittosamma och fögiftiga sjukdomar, dels utaf en förskämd näring, dels utaf et ofundt och skadeligt watten, hwilket på nedriga och morafiga orter nästan aldrig är godt; och man wet, at watten, och hwad däraf til dryck och uppehälle brukas, ofta bidrager så mycket til en människas hälsa, som maten, dels ock utaf en med förgiftiga blanningar upfylder luft, om hwilkens renhållande, då inga nödiga anstalter kunna göras; hwarföre hela besätningar få låf at gå til käft, och fienden, utan den ringaste motstånd, intager orten, det han intet warit i stånd at göra, åtminstone intet

B

utan

utan armeens stora förlust, om fästningen varit belägen på en tarr, men därjämte annors fördelachtig plan. För det andra, märkes i gemen, om alla Städers läge, at beqwämlig och tillräckelig tilgång til godt och friskt watten bör gifwas. Watten är oundärligen nödigt, wid tilredningen af mat och dryck. De mästa, om ei alla för lifwet och hälftan tienliga drycker, kunna ei utan wattnet lagas. Den spis och näring, som tilredes af de sundaste och hälftosammaste ämnen, blir ofund, skadelig och förgiftig, om icke godt, friskt och rent watten, brukas wid tilredningen. Wattnet afförer och jämt afdelar näringen rundt omkring hela Kroppen. Tienar at befordra matens smältning och kokning i magan, samt at tilreda den tienligaste näringsaft eller chylus, som sedermera med blodet blandas, ock omönder förwandlas til kött, ben, hud &c. sedan det gröfta, dels genom synliga, dels och genom ofynliga wägar bortfarit; håller blodet rent och obesmittadt för allehanda skadeliga qwarlämningar i menniskan, som ofta skulle stanna qwar, och besmitta hela Kroppen, om icke de samma af watten affköldes och bortförslades; hielper, at befordra blodets jämna omlop i kroppen, som uppehåller menniskan wid lifwet, och med et ord, är oundgängeligit wid mäst alla förrätningar. Etter nu watten står i en så nära gemenskap med hälftan, så böra sådane platser utsees til Städer, hwarest är icke allenast til fängs godt och friskt watten, utan ock i den ymnoghet, at ingen wattungbrist är i framtiden, at befaras. Och som källors watten, så framt de ei äro utblandade med några mineraliska partielar, gemenligen i godhet och til hälftans conserverande hafwa förträdet, fram för brunnars och andra watten, så bör man wid en Stads anläggande noga gifwa akt därpå, at

at den må blifwa belägen på et sådant ställe, där den kan hafwa ju flera källor med ymnigt rinnande watten, ju bättre, om det sig annors få göra låter. Men som watten är nödigt til stundeliga behofwet i alla hus, och sådane planer wore mycket sällsynta, hwarest alla kunde äga en beqwämlig tilgång til watten; så bör genom goda wattuledningar, tilräckeliga brunnar &c. wattu bristen på alla ställen förekommas, at watten på alla kanter af Staden, äfwen å de mäst aflägsna, må kunna hafwas i tilräckelig ymnighet, ei allenast til dageligt behof, utan ock wid förefallande eldswådor och stor torcka; så at konsten ärfätter det, som intet kan wara af naturen för alla så lägligt. Detta är af den wig och värde, at så kostsamma wärks anläggning, som Städer äro, kan intet blifwa långwarig och beständig, om i framtiden watten skulle mistas; utan äro inwånarena i det fallet twungne, at flytta sig på annat ställe. 3:ie almäna anmärkningen är, at Staden ei allenast för hwariehanda fabriquers skult och annan förmån, anlägges wid någon flö-eller annat flytande watten; utan ock på sådant ställe, hwart landtmanna warorne lätt kunna förslas. Ty om Staden skal kunna hafwa bestånd, så böra inbyggarena, som sielfwa äga intet af alt, hwad til deras föda och lifs uppehälle är nödigt, af landtmannen förefees med tilräckelig näring, mot skäligt värde, då Stadsbon äfwen har tilfätle, at förfälga sina waror til landtmannen, och wäxla til sig landets rå ämnen, at i Städerne förädlas, och sedermera til andre orter at kringspidas, eller som bättre är, til Utlänningen at förfälgas. I widrigt fall, kommer Köpman at swigra med sin handel, och nyttigaste anläggningar stanna i bak watten. Skall nu ut-och införslen i en Stad wara läglig, för Köp- och landt-

mannen, så bör Staden intet anläggas närmare til en annan Stad, än det omkringliggande landet kan tåla. Men at befordra inrikes handeln, at kunna jämnt omkringsprida landets afwel och waror, til de torftigas förnödenhet, och at alla måtte äga lika tilfalle, til penningens förwärfwande; bör från den ämnade Staden gifwas, anten af naturen, segelfart til andre Städer och lands orter, eller ock en genom konst öpnad led. En upstad bör, om någon sin ike kan, anläggas på en sådan ort, at ei allenast genom floder, siöar, träsk &c. tilgång beqwämligen gifwes til den samma, från det rundt omkring liggande landet, och det til ju större widd och aflägsenhet, ju bättre; utan ock, at därifrån, anten är strax lägeligit genom siöar, floder, träsk, beckar &c. ned-och up-försla sina waror til och från salt siön; eller at det tyckes wara al mögelighet, at från det stället genom canaler och konstens tilhielpande få en sådan led, at med båtar kunna flytta waror ned til salt siön och därifrån tillbaka up. Wattuledningar, som binda siöar ihop, och fluswärik, äro då af en otrolig nytta. Om sådane canaler äro nödiga någonstädes i werlden, så wore de omisteliga i vårt land, hwarest många, ja nästan flästa lands orter, i brist af en tilräckelig segelfart, betungas af en almän penninge mangel. Wåra ymnoga siöar, träsk och åar, tiente, at lindra arbetet och omkostningarne. Borde icke en almän båt-nad, befordra så angelägna wärk til wärkställighet? Lurendrägerier, som oförmärkt utföra från riket det redbaraste, skulle då förekommas. Landt handeln, som otroligen plägar wissa lands orter, skulle lyckeligare, än genom de hällofammaste förordningar, hämmas. Landet författes lättare i försvars stånd. Hushållningens bättre häfd kunde, på önskeligare sätt, winnas, samt span-

spannemålens obarmhertiga förödande, i wisfa lands orter, skulle wår utrikes handel, til märkelig understöd, hämmas, med fördel kringspidas och til allmänt behof nyttias. Vidare lagar man, om giörligit är, at i nägden af Staden må wara någon fröm eller wattenfall, däräst qwarnar, stampar, och allehanda til Fabriquer tienliga och nödiga wärk kunna anläggas, hwilket alt ganska mycket bidrager til Stadens tiltagande och inwånarens wälmågo.

De omständigheter åter, som särskilt skola wid hwar och en fort af Städer, i anseende til sielfwa läget, betrachtas, äro skiliachtiga, efter deras särskilta ändamål, hwilka här at upräkna, blefwe förwidlöftigt; i synnerhet, som de utan möda kunna hänledas af almänna anmärkningar. Så til exempel, om någon gräntse fästning skal anläggas, kommer under skärskådande, om den samma upbygges siön eller landet til betäckning. Däraf slutes sedermera, huruwida den påsyftade fördelen kan winnas, i en sådan eller annan belägenhet. Anlægges förswars wärket, at giöra fienden afbråk til lands; så bör et trängt pass befästas, hwarigenom öpningen för en infallande armée afskäres. Bör altså almänna lands wägen betäckas, den omkringliggande skogen nedhuggas, samt berg och backar med skantsar förefees, från hwilka fienden, som under belägrings tiden söker sig til wärn, nytta lika fördelar, kan wäl beskiutas. Men om någon ort befästes flottan til beteckning, så kan en sådan siöfästnings läge lärteligen afmätas, af de påsyftade fördelar. På samma sätt kan man sinna, at de Städer, som anläggas för manufacturers skull, böra, utom grunden sielfwa Staden står på, äga större eller mindre åkertäppor, hwarest allehanda för fabriquer-

na

na nyttiga plantagier kunna anläggas, en del af desse åkertäppor borde på norra och N. W. sidan wara betäckte med backar eller berg, at afwärja de kalla wädren, som ofta om wären och sommaren skada de späda, och andra ei strax i början så wäl wid klimatet wande, fast för fabriquerne högstnödige, växter. Enkannerligen borde de alla wara försedde med ymnigt watten, hälst det som är flytande, at en i stark torcka, då watnande fordras, ei nödgas gå långt efter det samma.

Tilfalle til en god och fördelachtig hamns anläggning i någon wik, som å ömse sidor har landet sig til skygd, och är säker för storm och owäder, upletes. Hamnen bör ligga rätt til eller ock uti siewa Staden, så at största skepp kunna lägga in til bryggan, eller Köpmännernas siöbodar; desutom bör den wara utan fördolda klippor eller räflar, och äga god ankar-botn, och en tillräckelig diuplek, hwarigenom lyftare eller mudder prämar och andre kostsamma inrättningar, undwikes: Vatnet i hamnen bör wara fritt för alla skadeliga insecter, som kunna skada anten fartygen, eller hwarjehanda pålar och träwärke, som komma at nedslås eller ligga i det samma. Ju mera hamnen af naturen är så belägen, at flera delar och gårdar af Staden kunna nåkas ock ligga nära til henne, ju bättre. Inläppet af naturen tienligt, til skansars inrättning, som förhindra, at fienden intet kan fatta stånd, och af hwilka han bör befriutas in til willa siön, då hamnen är säker för fiendligt anfall. Storleken bör wara skälig och tillräckelig, at hela flottan, utom handels fartyg beqwämligen kunna rymmas däri; och utloppet til stora siön öppet samt säkert, utan några farliga eller fördolda klippor, reffar, och bränningar, samt så, at skeppen ei må behöfwa många och farikilta wäder, när de skola gå ut eller in: och som förfarenheten hos oss wisar,
at

at både hamnar och inlopp blifwa med tiden grundare, hwaraf ock skedt, at Städer därföre anten nödgads flera resor ömsa deras ställe, eller ock de, som för haft god hamn, sedan fät en elak; så bör man för alt beslita sig, at ei anlägga någon ny stappel Stad, eller ock wid hafwet belägen upstad, på något ställe, om ei både hamn och des inlopp har allestäds 2. a 3. om ei flere famnars mera diup, än det wid lägsta watten fordras för de största skep. Genom en sådan hamn winnes en dubbel fördel. Först sättes landet i större säkerhet, för fiendens infal från siösidan. Därnäst kan ock siöfarten därifrån anställas til Utländska orter, och med dem handel plägas. Bör altså på sådant ställe anläggas en god Stappel Stad.

§. II.

AT göra tillämpning af det anförda, och i sielfwa afhandlingen wisa alt det, som bör i achttagas, wid hwar sort af Städer, wore et ämne, som fordrade en större wäktalighet och mognare insigt i saker, samt i anseende til widlöftigheten, tilräckeligare tid och större förslag, än den Jag mägtar med. Jag skal altså förnämligast bemöda mig därom, at lämna mina enfaldiga tankar om det, som bör, sedan läget är utfedt, i achttagas wid en siö-Stads anläggning. Men innan beqwämlig och behagelig indelning til bygnad kan företagas, utmärkes gränforne til Staden, på det en onödig och skadelig widlöftighet undwikes, med den däraf följande ordningen, som ock fordrar ingen widlöftig uträckning. Ty när den 3:ie uti föregående §. gjorda anmärkningen, om en Stads läge, jämlöres, med det ändamål, som är förnämsta ögnamärket wid des anläggning; så wisar slutfacten sielfwa quantum af det omkringliggande landets

alltar.

alfter, som med beqwämlighet kunna införslas. Därpå uträknas antalet af inbyggare, som landet til fördel kunna i samma Stad nära sig, och därefter afmättes sidst storleken. Om detta försummas vid anläggningen, så flyter häraf en och annan oreda: en mot landets läge o- proportionerlig myckenhet folk på et ställe, åstadkommer dyrhet och brist på lifsupphälle samt annan förnödenhet, som tilskyndar handelen en swär stöt; Städer på somliga orter tätt anlagde, på andre mycket glest, gör at landet på många ställen ei får af Städerna den förmån, hvarföre de äro inrättade. En swärighet, som otroligen förminskar landets wälgång; hwilket wår inhemska ärfarenhet bestyrcker. Ty, til exempel, en del af Tawasteland, Sawolax, men förnämligast Carelen, har swårt (ja många widstreckta och spannemähls-rika soknar omögeligt,) at försä 50 inemot 60 milars wäg, de förnämligsta landets waror, til nästa handels Stad, och därifrån afhämta sina nödiga tarfwor, samt med öfwerkättet, som i Carelen i synnerhet wore anseeligt, på spanmål, förskaffa sig penningar. Läge Städerna här närmare, så wore landtmannen rätt i stånd (som dock nu med otrolig swärighet, och ofta genom luredragerier med samhällets otroliga skada sker,) at afbetala Krono pålagor, och med behållningen sättia sin i wanhäfd liggande hushålning i bättre skick, samt anlägga andra nyttiga wärk, hwartil landet, för des fruchtbarhet, tyckes wara nog tienligt, hwilket sidsta ärfarenheten witnar. Ty, til exempel, hwar och en wet, at Tobaksbladen, som införslas af Utlänningen, kosta osf årligen, några tunnor gull. Den otroliga penninge bristen har twungit Carelaren, at skaffa sig för några år tillbaka Tobaksfrön, och anställa Tobaks planteringar. Detta har så lyckats, at, oachtad Carelaren ei wiste,

wiste, och näppeligen ännu wet, huru Tobaks-plantagier skola wärdas, och til almänt bruk wäl tilredas, där i landet dock finnes redan icke allenast Tobak til den ymnoghet, som landets egit behof tarfwar, utan hafwa de ock nu börjat, at förytttra något til inbyggarna af Ryska Carelen, som häldre köpa för wigstens skull dessa hemwaxna bladen. Skulle konsten understödia sådane plantagier, huru stor winst skulle wi icke äga af den minsta jordtorfwan? Wore nu tilräckeliga Städer i landsorterne, så skulle en fördelachtig affätning upwäcka hos landtmannen större upmärksamhet och idoghet. Wärdflöshet i hushålningen och warornes misbruk, kunde då, genom deras nögachtiga wärde och affätning, småningom neddämpas. Wära widsträchta ödemarcker, i hwilka Försynen nedsat stora skatter för idoga hushällare, skulle komma oss wäl til pass, och med ymnog ränta afbetala wärt omak. Där likwäl de nu endast i många lands orter tiena til säkert näste för grymma rofdiur, af hwilka landtmannen om sommaren har största olägenhet, så til grödan, som afwelen. Ja det som hufwudsakeligast är, wär egen jord, och det mellan Städerne, (som böra wara i lägom afstånd från hwarannan,) ledigt lemnada och til landbruk uptagna landet, kunde då kasta från sig et tilräckeligit förråd på mäst alt, hwad wi til wår förnödenhet tarfwa. Alla oskatbara förmåner.

§. 3.

Sedan jag utstakat belägenheten til Staden och utmättes storlek, ledes jag af ordningen, at ögna sielfwa indelningen af den samma, hwarwid hafwes afseende på ständachtigheten, nyttan och behageligheten. Delar af, hwika en Stad består, äro gator, torg, hamnar och hus,
C
famt

samt canaler och broar, om ortens lfige sådant fordrar. Gator i Staden äro det samma, som landsvägar byar och orter mellan, at utan några krokuga omgångar och utan al oordning, då man möter eller wil fara förbi, kunna gå, rida, åka eller låta bära sig i portchaifer, samt resa i post-och last-wagnar. Bör altså genom gator Staden affkäras i så många afdelningar, at hwar tomt kommer at ligga mot någon wisf gata. Direction af de samma bör utslakas, som belägenheten af Staden det bäst fordrar, och, om beqwämligt ske kan, på de ställen, hwarest marken sluttar sig och aflopp samt ränstenar lättast kunna inrättas. Nu underrättar oss Geometrien, at rätta linier äro de, som ligga jämt mellan sina yttersta punkter, och i fölge däraf utgöra den kortaste vägen, samt äro måttet til distancer mellan twenne gifna-punkter. Fordrar altså ändamålet af gators indelning, at de äro rätta. Däreft böra gator wara rätta för beqwämligheten wid wäningsstrummens indelning, som intet kan winnas, i synnerhet om tomten är mycket snäf, då gator och sidor af tomten gå i knä och winklar. Ytterligare beror ofta til en stor del öfwerbyggnans styrcka och stadighet på en sådan gators regularité, då tyngden och styrckan skulle ofta komma i knäwecken at swigta, när bygningen ginge i åtskillige buchter. Sidst böra gator wara rätta för en behagelig ögon prydnad, som bidrager mycket til Stadens wackra utseende, och förnöger åskådarens ögon, hwilket är en bland bygningskonstens reglor. At jag må med stillatigande gå förbi, det säkerheten för tjuftwar, röfware, mördare, spitsboswar &c. som gärna weta hålla sig på sådane krokutta och i åtskilliga buchter gående gator, och idka sit omenniskeliga handtwärk, det fordrar. Men om ortens beskaffenhet intet wille tillåta den största laggrannhet

het härutinnan, så böra de upkommande irregulariteter lämpas på gränder, som äro intet så synliga och mindre afdraga från Stadens skönhet, än stora gator. Gator böra ock äga en skäligh bredd. Bredden uträknas efter Stadens storlek och folkets ymnighet, som i sina för-
 rätningar böra intet förhindras af hwarannan. Böra alt-
 så gator i stora Städer vara långt vidare än i de smär-
 re. Stora gator, som äro längre, och til hwilka många
 gränder stöta, samt på hwilka det mästa folket röres,
 måste vara bredare än twärgatorne. En sådan skäligh
 bredd är alt så nödig först, at folket må hafwa til-
 räckeligit rum, at uti sina ärender och wärf gå och fa-
 ra fram samt tillbaka, som nys nämdes. För det andra
 för liuset, som bortskyles i många stora Städer af de
 kringstående höga huus; Bör alt så liusets obehindrade
 tilträde alt til nedersta wåningen och hwar afdelning,
 medelt gators tilbörliga bredd, befordras. För det tre-
 die bidraga lådane gator til Stadens snyg-och renhet,
 hwilkas smalhet gör, at de om höst och wår, samt då
 slaskig och rägnachtig wäderlek infaller, äro mycket o-
 hyggeliga, och ofunda. För det fjerde lämna wädret
 fri öfning, at spela genom Staden och med sig bortföra
 den tjocka Stads-luften, som föder af sig smittosamma
 sjukdomar och andra olägenheter, samt i det skället förer
 med sig en frisk, ren och uplifwande luft. För det
 femte bidraga de til Stadens säkerhet wid och under
 påkommande elds wådor, at Staden intet sättes så lätt
 til aska. Änteligen för det siette och sidsa kunna alle-
 handa lefwande trån, i synnerhet i större Städer, plan-
 teras på sidorne af gatan, som bidrager ganska mycket
 til Stadens prydnad, och befordrar sundheten. Så nö-
 digt det är, at hålla wid magt, och för resandes be-
 qwämlighet, hafwa et noga upseende öfwer lands wä-
 gar,

gar, äfwen få angelägit är det ock, at hålla en skålig omwårdnad om de uttakada gators warachtiga brukbarhet, hwartil tienar deras stenläggning. Flere stenarter kunna wäl brukas til gators beteckning efter behag och efter det beqwämligt tilfälle gifwes i neigden til någon stentort fram för en annan. Dock fordrar symmetrien, som bör noga i achttagas wid så stora wärks anläggning, som Städer äro, at lika ämne brukas därtil. Stenarna böra wara något jämna och släta, och ei kantiga samt wassa. Ty utom det desse sidstnämde nyttjade til gators bygnad, äro mycket olägliga, at sålas och gå på, så lamlas orenligheten i gropar, som ock lätteligen blir qwar wid gators renfopning. Under sielfwa stenlätningen gifwes acht på markens olika läge, som determinerar lägningen både af gatan och ränstenar, at watnet från gatan har et godt aflopp, och inter går i några krokur och buchter, hwarest det til en del qwarstannar, som för des skadeliga blanning tager til sig snart förrutnelse och gör Staden ofund. Dessa och flere dylika omständigheter äro så granlagade, at de tillskynda Staden anten många fördelar, eller ock den största obeqwämlighet, och mångfaldig olägenhet för dem, til hwilkas tomt, en sådan gata tilstöter. Det skulle ock ei litet bidra til beqwämligheten och säkerheten för de på gatan til foots gående, om wid gatornes anläggning blefwe samma i achttagit, som på flere ställen utomlands sker, nemligen at gatorna på ömse sidor närmast husen til en samns bredd eller mera, äro belagde med jämna, släta och släta stenar, samt stolpar af paralnars lengd satte i yttre kanten 3. a 4. samnar från hwarandra; men medlersta och största delen af gatan är stenlagd, med sådana kuldriga stenar, som hos oss brukeligit är; nyttan och förmån af denna inrättning är,

är, at på de å ömse sidor gatan närmast husen lagde flata stenar, gå de, som wandra til fot; men de ridande, eller med wagnar, kärror eller andra åkendon farande, färdas endast midt efter gatan; de åfwannämde stolpar hindra, at ingen med häst eller wagn kan skada dem, som wid sidorna af gatan, gå innom samma stolpar, utan äro de där säkre både för wärdlöse kuskar och åkare, samt för den orenlighet, som hästar, wagnar och kärror kunna stänka från sig.

För Stadens behaglighet och menighetens nytta samt för handelens befrämjande, bör Staden wara försedd med wissa utrymnings platser eller torg, som skola wara lika som medelpuncter i Staden, til hwilka gatorne böra tillstöta lika såsom radii i en cirkel, från alla kanter. Dessa torg tiena at brefremia ordnings förwaktningen i en Stad, då en och hwar wet, hwarest han skal söka sina förnödenheter, och ingen faller jämwäl olägligt, at besöka sådane mötes platser. Landtman- nen förpligtas äfwen, at försä sina waror dit, hwilkas sammanstötning gör, at priset är lika för alla, och ymnogheten af säljare geer et godt köp, hwarigenom förhindras al underslef, så för köpare som säljare, hwilket annors kunde begås, om en och hwar ägde frihet, at i alla winklar och wrår handla och mäkla, det bästa han kunde. För bequämligheten och warachtigheten böra dessa almäna mötes platser stensättas, på det orenligheten, som af warors spilning och drägters qwarläroningar här mera förökes än annorstädes, så mycket nogare kan afräntas och bortförslas. För behagligheten och sundheten planteras omkring dem allehanda prydan- de trån, och kunde i större Städer, på sätt, som ut- omlands skeer, flera torg inrättas, om ei alla til han- dels platser, dock för sundhetens och en ren lusts be- främ-

främjande, samt behaglighetens skull. För Stadens heder och anseende befredas minnesmärken, och för ordningswärbkets richtiga förwaltning förwaras där bredewid, i tienliga hus, publica skrifter och handlingar. I stora och widlöftiga Städer fordrar en richtig ordning, at hwar sort af waror böra förslas til de anslagna torg, såsom i Amsterdam skeer.

Af hurudant lynde en god hamn bör wara, är i första §. omtalt. Nu wela wi allenast nämna om de förfatningar, som i achttagas wid hamnars anläggning, hwilka böra gå derpå ut, at fartygen befredas för hafwets brufande böljor, och at de utan fara, at flöta, eller at kastas på sandrefwor och bergs-klippor, kunna med ladningen löpa in i hamnen, och nyttia där en säker hwila. Til den ändan anordnes losar, som hafwa sig leden noga bekant. Flytande byggnader, eller andra wärk, om så nödigt finnes, inträttas för inläppet, at afbryta och tilbakahålla wägornes häftiga påstötande och skakning. Lyftwärcks eller Mudderprämars anläggning beförjes, at uphäfwa gyttia, sand, rosk med mera, som anten hafwet kastar up i hamnen, eller och åar, elfwar, strömmar och forfar nedföra, hwar igenom farten hålles ren och hamnen säker. Breddarnas stenfatning förgåtes intet, at förhindra watnets utskärande. Wid sidorna rundt omkring hamnen anlägges goda och warachtiga bryggor, hälft af sten, til hwilka skeppen heqwänt kunna lägga; då det för de handlande blir mindre kostsam, at föra deras waror från eller om bord. Tienliga anstalter hålles at hämma watuflöden, som förstörer watuwärken, bortförer broar, med sit flödande öfwer landet, upfyller hus och källrar, samt bortskämmer hamnen. Til hwilken ända, om så fordras, insjöar, åar,

åar, elfwar och watuledningar utwidgas, fluffwärk och dammar öppnas, flytande bygnader anlägges, at wid infallande stormwäder, mota watnets häftiga indrifning. När flåsnungen befaras, stå folk med behöriga instrumenter försedda, wid broar, wattuwerk och andra tränga ställen, at hielpa isens afgång, och förhindra updämning. Fördolda klippor, sandbankar med mera, utmerkes med tunnor, remmare eller annat, chwarest de äro belagne, anten i hamnen, eller des inläpp f. ån kafwet och hon.

Widare göres, om lägenheten så med gifwer, canaler, som lindra frachten och göra förslen lätt, befordra handelen genom ut- och in-försens befrämjande, och underhielpa commercen landskaper emellan. Så angelägit detta arbetet är för et samhälle, så kostsam och dyrt ärredet äfwen, och fordrar större förslag, än den, en enskylt menighet mäktar med. Ty ofta böra strömmar, af hwilka den ena ligger högre än den andra, bindas ihop, genom goda fluffwärk, som medelst watnets höijande och länkande göra segelfarten jämn och beqwäm. Elfwar och åar, som intet alltid äro skäligen diupa, utan äro stenfulla, fordra kostsamma inrättningar til upgräfning. Berg skola sprenas, och högder genomgräfwas, samt bewaras för sidornes nedramlande. Detta alt är et arbete, som äskar höga Öfwerhetens hielp, hägn och omwårdnad. Hwad fördel slika watuledningar tilskynda et land, witnar Holländarens exempel. Holländaren behor af naturen et karrachtigt, fumpigt och watubuligt land, som, utom konst, mest läge under watnet, och fögo kunde kasta från sig något, som de behöfde til sin förnödenhet. Dock har han betient sig af denna olägenheten, sasom af en storman,

förmån och äger nu alting. Huru lyckeligt blifwer icke vårt rike, när den så mycket omtalade och nu som bäst påarbetade canalen, genom Wennern och andre siöar til Götheborg, som skulle öppna på en 50 milars wäg commercen mellan rikets förnämsta landsorter, kommer i rätt stånd? En och hwar redlig Swänck kan ei annat, än af innersta hierta fägna sig öfwer et för landet så högstnödigt wärks lyckeliga framgång, och tror jag mig göra den benägne Läsfaren et synnerligt behag, om jag här införer en berättelse, som genom twenne från Hunneberg och Trollhättan i sidstledne Julii månad afslätne skrifweller, har blifwit afgifwen til Professoren och Bibliothecarien härstädes Herr A. SCARIN angående den där i orten anlagde sluffwårksbyggnads lyckeliga framgång. Sluffwårksbyggnaden, skrifwer Mag. ASMUND CARLANDER, fortsättes dageligen med önskelig framgång. Under deras Excellencers Grefwe TESSINS, EKEBLADS, och SCHEFFERS warelse här på orten reste de på båt från Wennersborg til Trollhätta, då de med särdeles nöje passerade genom Sluffen Tessin. Sluffen Ekeblad är så wida färdig, at portarne allenast fattas, som i sommar skola insättas. Wid Sluffen Pohlheim återstår ännu mycket arbete, hälft mästa bergsprängningen där erfordras. Doch hafwa de så wida här hunnit, at mer än hälften af hwalfwet är sprängt under, på 34 alnars diup från öfra horisonten af bärget under til botn. Wid Elwii Sluff är äfwen wida avancerat så med sprängning som dämning. Slottbergs fallet, som af alt warit det swäraste, lärer i nästa wecka blifwa wid botn dämt. Den sidsta Stolen skal då utfättas af 6 alnars bredd wid öfre, och 4 wid nedre ändan, men NB på 26 alnars diupt watn, hwarest den häftigaste strömmen nu faller; då mästa watnet sedan ledes åt wästra sidan genom twenne öppningar,

ningar, som därtill med sten-murar och mast-trän, til någre och 30. alnars högd å ömse sidor omgifne, gjorde äro. Sielfwa stälningen af wärket wid detta fall kallas en bygnad af 45. graders stupning. Hela bygnaden, som består af för omtalte stolar, förekommer reig såsom en angulus obtusus stald emot strömmen, så at ju mer watnet trycker, ju mer tryckas Stolarne tilsamman och ju fastare blifwer bygnaden. Märkeligit är, at nämde bygnad icke skal hafwa sin styreka af de mastträn, som i bärgen wid järnpålar äro fasthäftade med järnklafwar, hwilka rost, förrutnelse och tiden wäl skulle kunna förtära; utan så snart sidsta Stolen blifwer utfatt, skal en Stenmur af 60. alnars train twärt öfwer älfwen fram för bygnaden upföras, som älfwen til 45. graders stupning docerar mot strömmen, jämte spänningar nedan för, som gör sielfwa structuren så fast, at den läter blifwa ewärdeligen ständandes. Ja wederbörande mena, at man den samma sedermera med händer icke skall kunna förstöra. Wid lastage platzen *strömmen* är dessein at genom ränfande göra älfwen därstädes navigabel. Til hela Sluffwärbets fulkomliga förfärdigande fordras wäl ännu et par åhrs tid &c. Hwad fördel skulle icke tilskyndas wärt Finland, om de af wittre män och skarpsinniga Mathematicis utstakade och i publica skrifter så häftigt försvarade canaler, blifwe älfwen segelbara giorda? Skulle icke då den ena provinzen understödia den andra? mina Landsmän i Carelen, som wäl höra mycket talas om commerce och des fördelar, men äro utslutna i anseende til ortens aflägsenhet af utöfningen, skulle då snart möta en gyllene tid.

Broar, genom hwilka dels omgänger förkortas, dels ock et genom watten åtskilt land, fastbindes med det andra, äro ofta i Städer ganska nödiga. För folkets

D

beqwäm-

beqwämlichkeit böra de wara tillräckeligen breda, för säkerheten och arbetets mödosamhet, som fordrar stor omkostnad, bör bygnaden anläggas af sten, som tiente ock tillika at befreda våra dyrbara och kostsamma skogars grymma medfart.

§. 4.

Efter indelningen tager bygnaden emot. Bör altså sielfwa bygningsämnet först syfslättas osf i denna §, innan wi kunna betrachta bygnaden. Stockar, spröten, stenar, ler, sand, tegel, kalk och metaller äro alla särskilda ämnen, som med skiliachtig fördel kunna nyttias til bygnader, wid hwilkas upfatning, hafwes affeende på beqwämlichkeiten, nyttan, prydnan, och ett behageligt utseende. Bygnader och boningar tiena, at skydda vår krop mot wäderlekens wäldsamma wärckningar, at befreda vårt lif och vår ägendom för ilfinta människors okyndiga medfart, samt, at kunna beqwämfigen förräta våra hushålds syflor, och andra nödiga göremål. De upräcknade sorter af bygningsämne äro ei alla lika tienliga därtill; ty några förtäras af eld, och äro större fara underkastade, i anseende til wädeld, taga snart röta til sig, utskämmas af mal och mask, samt af bygnadens tyngd lättare nedtryckas. Andra bygningsämnen äro däremot mera warachtiga, mindre utfatta för förrutnelse, wädeld, mask och mal, samt anlagda på en fast grund, ständachtiga. Wi böra altså undersöka, hwilket ämne med största fördel kunde nyttias til bygnader. Hos osf brukas mäst timmer, så i Städer, som up i landsbygden. Men hwilken materie kan större farligheter wara underkastad, i anseende til tidens och olycksfallens bistra anstötter, än denna? Antändes icke träbyggnader lättast af wädeld? Förförer icke elden hela byggnan, lä at ei annat än tomten och askan blir qwar?

Få

Få icke naboers hus och hela Städer lof at gå til kost, under påkommande olycksfällen? Murckna icke trähus snart för luftens, snart för wärmans omskiften, och snart för watnets påwårkande? Förtäras och utskämmas de icke af mal och mask? äro de icke efter någon tid odrägeliga sin egen tyngd och börda? Tilskyndes icke inbyggarena många swära anstötter, i synnerhet när af träwårke oförsligt bygnader upfättes? Ty om rått timmer brukas til bygnad, så hoptärkas ju stäckarne, som wrida och wränga sig under utdunstandet, wäggarne bortskämmas af sprickor: hwaraf händer, at sådana hus genast börja läka, rågnwatnet tränger sig in i sprickor, knutar och mellan stockar, hwilket medelst luftens wårkan genast åftad kommer röta. En wind stock kan ofta skämna den bästa träbygning. Kalla luften, som jämförelse wis om wintern, höst och wår är tyngre än den indre, söker at komma i jämwigt med den samma, och alckå tränger sig häftigt in i huilet, hwaraf flusser och andre sjukdomar upkomma. Hwad wåda äro icke af trä upbygde förråds- och andra tilrustnings-skiul och bodor underkastade? hwarest likwål förwares landets redbara ägendom, på hwilka beror samhällets styrcka, magt och wålmåga. Borde icke wår egen fördel, säkerhet och penninge brist, upmuntra oss, at uphöra därmed, och nyttia fördelachtigare bygningsämne? Wåra sten-sand- och ler arter skulle i det fallet komma oss wål til pass, och blifwa det fastaste och säkraste ämne. Wåra skogar, som Försynen oss förundt, äro snart sagt, den endaste gullgrufwan, hwarmed utlänningen bör betalas. Men wi hafwa hushållat och hushålla ännu så med denna oskatbara gåfwan, at i många landsorter är intet mera tilgång til någon skog, hwilket öde med tiden hotar hela riket. Hwarmed bör då utlänningen betalas? wore det

icke försigtigare, at i tid täncka på deras besparning, än at låta omsider, fast då försendit, nöden twinga sig därtill? Skulle icke wår egen winning böra upmuntra oss, at nyttia wår skog til hwarjehanda slögder, och där- emot upbygga wåra hus af mindre kostsamma stenar, med hwilka Försynen oss ymnogt försedt, och som ofta intet kunna nyttias til annat? Men som wi ärom wårds- lösa i ämnets utwäljande, äfwen så wårdslösa ärom wi ock i timrets nedfällande. Timret nedfällas gemenligen om wåren, eller ock tidigt om hösten, utan åtskilnad på års- tiden, som uptimras, anten helt raa, i synnerhet til ut- hus, eller ock om timret är ämnat til fluga, ria, bad- fluga, hösten därpå, efter en sommars torkning. Jag wil intet taga mig någon del i den meningen, at timret skal fällas i nedan, då man menar, at timret intet angripes af mal och mask, samt är intet så mycket utsat för rö- ta, emedan wi intet ännu äga tilräckeliga rön och för- sök, som skulle stadfästa densamma. Det påstår jag en- dast, af de i denna §. förut anförda grunder, at timret bör endast nedfällas den tiden på året, då de äro minst fastefulla. Om slutet af hösten, eller början af wintern, bör timret nedhuggas. Ty den ymnoga wår saften har om sommaren utskutit i löf, frucht och grenar, samt förwand- lats til trätrådar; men deremot är tielan den tiden i marc- ken, och jorden så tilfrusen, at trån intet kunna utfuga nå- gon näringsaft. Witruwius, Bœcklerus, Albertus, Wolf- sius och andre anføra wäl, at timmertrån böra om hösten huggas på ena sidan, alt in til hiertat af kärnan, eller ock rundt omkring in til yttersta omkretsen af henne, och qwisarne äfwen afhuggas, då i träna, som genom löfwen och barken draga til sig mycken wätska, saften ansefningen skal förminskas, och trädet altså på sådant sätt blifwa tätare, fastare och stadigare. Men wi lämna det
alt

alt til nogare underfökning. När timret är nedfält, bör det hopsamlas, och i en hög litet från marken opstaplas, at förhindra röta. Sedermera öfwertäckes det mot solens och wäderlekens wäldsamma wärckningar, med bark eller näfwer, dels at förekomma rötan, dels ock, at det intet bortskämmas af sprickor. Dock bör wädret lämnas tilgång, at frit spela undertill, på det den fuchtiga luften bortdrifwes, och en torr luft i stället föres, såsom Peralt i sina anmärkningar öfwer Witruwius, och Mariotte essai premier de la vegetation des plantes p. 53. påstå. Eller ock bör timret genast efter nedfällandet, någon tid ligga i watnet, at det intet sedermera så gärna bältnar och spricker; hwilket jag ei kunnat underlåta, at här inrycka Herr Öfwer-Intendenten och Riddaren Baron HÄRLEMAN til wälförtient åminne för des oskatbara nit om wårt rikets wälgång, af Hans bref til Gref PIPER tryckt 1753. Den trä sort, hwilken eljest är tienligast til timmer, för hus, är ek, och i brist därpå, furu, som blifwit wäl mogen. Sedan jag yttrat mina oförgräpeligas tankar om träbyggnader, bör jag mota et inkast, som mot mig kunde göras: det medgifwes wäl, at hus af sten och tegel wore fördelachtigare, än träbyggnader, men det påstås därjämte, at de förra fordra långt större förslag, än flästa mägta med; i synnerhet menes landtmannen intet komma til lands med så kostsammas byggnaders upplätning. Jag lämnar detta til swar: at landtmannen, som har sig någorlunda bekant konsten, at af träwärke upträtta sina hus, wet wäl ei handalaget, som fordras wid stenbyggnader. Men skulle konsten genem höga Öfwerhetens nådiga omwårdnad blifwa almän, och inbyggarna blefwe genom ärfarenheten öfwertygade, om dessas owärderliga företräde för träbyggnader, samt försten landskaper mellan genom goda wateledningar lättad; så skulle

le en och hwar, som är månner om sin egen winning och om sina efterkommanders wälgång, utwälja sten fram för träwärcke til bygnad, och i det stället nyttia skogen til allahanda slögder, som kunde ei annat, än tilskynda ägaren och det almäna en stor bättnad. Ty hwem är det, som icke wet, at landtmannen har nog tilgång på andra ämnen, och ofra tilräckeligt manskap, at angripa et så nyttigt wärc. Wore konsten endast bekant, så kunde sådane stenhus upfättas, om icke med lika många dagswärc, dock likwäl med en ei så stor omkostnad; när det besinnes, hwad man i warachtigheten häremot winner; och tör hända, at antalet af dagswärcen, ei torde wid stenhus upmurande blifwa så mångfalt större, än wid trähus, hälst wi hunnit redan så långt med skogens utödnung, at nästan de fleste måste släpa timret några milars wäg, där de dock hade tilfälle, at rundt omkring gården hopsamla bygnings ämne. Timret, brukat til allahanda slögder, skulle wäl betala öfwerkskättet af dags wärcen; så at landtmannen i slika omständigheter intet tappade något, utan ägde, i stället för ofständachtiga träkojor, warachtiga stenhus, som kunde troffa sielwa tiden, där de rätt handhafdes. Ja det som är faran wärt, wi lära hinna så långt med wår förwända hushälning, at skogen intet mera kan försee wåra hus med tilräckeligt bränslä, som ortens climat nödwändigt fordrar, hwarpå finnes redan nog klagans wärda prof i Swerige. Wi nödgas då gripa til torf, som tages af torfmåsor och af kärr upgräfwa den der befndtliga mörjan och äsjan, som kallas klapptorf. Men när dessa torfarter börja at tryta, så wåra ängar låf gå til käst, och undergå samma öde. Hwad skada samhället då tilskyndas, kan hwar förnuftig finna. Ty när jorden mister sit lugn och sin bästa mylla, så mister den med det

det samma hela sin fruchtbärande kraft, genom solens och wäderlekens wäldsamma wärckningar. Bliw alfa in-
 tet annat medel öfrigt, än at wi anten i tid böra täncka,
 på skogens förligtigare häfd, eller ock i widrigt fall,
 måste wära efterkommande öfwer gifwa landet, i Lräft på
 bränne och näring. Nu borde jag något orda om de
 materialier, som med största fördel kunde nyttias til te-
 gel, huru det bör slås, samt på hwad lätt deras godhet
 kan bepröfwat, dels af liudet, dels ock af färgans ständ-
 achtighet, sedan de förut blifwit i watnet nedfänkta. Äf-
 wen hwilka sten-ler-och sandarter med största nytta kun-
 de brukas til bygnader, samt hwad därwid wore at i
 achttagas: men arbetets och ämnets widlöftighet, påläg-
 ga mig, at i stilhet gå alt detta förbi, hwilket jag för-
 modar, mig göra med så mycket större fog, som at kon-
 sten och handalaget äro almänt bekanta wid tegel och
 stenbruken, hwarest sten brytes. Imedlertid kan om
 dessa ämnen jämföras Witruvius lib. 2: cap. 3, 4, 7.
 Dieussart in Theat. Archit. Civil. lib. 1: cap. 6, 7. Gold-
 mannus Arckit. 1: cap. 15, 17. Palladius lib. 1: cap. 4,
 5, 7. Bœcklerus in notis ad Palladium lib. 1: cap. 5.
 Archiater och Riddaren LINNÆI Skånska resa sid. 113.
 120. 130. 148. 211. 300. äfwen Herr Präsidis Bohusläns
 resa, samt Kongl. Wetenskaps Acad. handlingar för
 1739. pag. 135. seq. för 1749. sid. 133. om kalken, ock
 äfwen LINNÆI Skånska resa 35, at förtiga andra. Det
 bör jag dock ärhindra, innan jag sluter denna §, at kors-
 wirke sprötat och lerslägit tyckes intet wära tienligt til
 bygnad. Ty i fuchtig och wät wäderlek draga sadana
 lerwäggar mycken wätfka i sig, som gör rummen ganska
 fuchtiga, och upfyller dem med ohälsam qwalma, samt
 skadelig imma, hwaraf kläder och annan redskap taga
 til sig röta och snart murcknas, och äro desutom fulla med
 drag,

drag, som jemte annat förorfakar hos inbyggarna hwar-
jehanda sjukdomar, och kunna desutom sielwa hufen in-
tet wara ständachtige för watnet, som oplöser leran.

§. 5.

Wid bygnader förekomma först tomter, hwilkas af-
delning fordrar någon accurateffe. Tomter böra
afdelas i regulaire figurer, dels för öfwerbyggnans stadig-
het, dels ock för beqwämlighet och prydnad. Men in-
tet äro alla regulaire figurer lika tienliga til tomter; ty
Geometrien underrättar oss, at rätwinckliga parallelo-
grammer låta aldrabäst afdela sig i flere mindre fyr-
diga och rätwinckliga figurer, hwilken skapnad bygna-
der beqwämligast äga: böra altså tomter afdelas i rät-
winckliga parallelogrammer, som äro anten quadrater el-
ler oblonger. Quadrater utgöra wäl den behagligaste
gårds plan, fordra altså bygnings konstens hufwudreglor,
at gårds plan eller tomter få en quadratisk skapnad, så
framt icke andra orsaker wore, som förbiuda det samma,
då en afgang bör göras ifrån någon regla i bygnings-
konsten. Docklikwäl böra de upkommande irregularite-
ter, i stöd af de i 3. §. anförda raisoner, lämpas intet
på gat-utan någon annan sida. Tomtens widd och bredd,
uträknas dels efter byggnadens storlek och högd, som där
skal anläggas, dels ock efter det tomtens kommer mer
eller mindre, at gå i knä och wincklar, då wänings rum-
mens afdelning är mycket swår och obeqwäm, om ut-
rymmet är icke desto större. Hus och boningar i en Stad
äro dels almäna, dels enskylda. De förra, som tiena til
boställen och Hus för öfwerhets personer, eller ock
til någon wisf menighetens nytta och behof, såsom
Kyrkor, Hofrätter, Rådstugor, wissa ämbets-barn-sjuk-
hus &c. skola anläggas alla på sina tienliga ställen, och
de stälta af almäna hus, som ei tilskynda de omkring-
boende

boende någon olägenhet, på behageligaste ställen i hela Staden, wid tårg, på backor och stora gator, hwarest bygnans prächtighet tillskyndar Staden et nögsamt utseende. Sadana tomter tildeles ock al tillräckelig storlek och regularité; samt wid alla tilfällen och omständigheter hafwes afseende på det företräde, som sådana almäna hus hafwa för enskylda boningars tomter, på det wänings rummens behagliga indelning, och en prächtig bygnads anläggning med al annan prydnad, intet måtte på något sätt lida meen. Likheten mellan de nästgränsande tomter och hus fordra äfwen, at de enskylda boningar, som stå bredewid sådana almäna hus, böra hafwa företräde fram för andra enskylda gärsomter, wid tomters utdelning och afmätning. Dock bör äfwen al mögelig laggränhet brukas wid andra enskylda tomters utmätning, så i anseende til storleken, som intet kan här utfättas, som ock i anseende til regulariteten, hwilken i widrigt fal gjorde Staden til wanskapelig, och tillskyndade Naboerne atskillig olägenhet. Kyrkor anläggas så, at de äro lika som i medelpunkten af hwar församling; men hwad grafwar och begrafnings platser angår, så i Kyrkor som på Kyrkogårdar, så tyckes wara bäst, at något ställe utan för Staden lämnades, där de döda kunde begrafwas, och at ei Kyrkor och kyrkogårdar användes därtill; emedan försarenheten wisar, at wårt wanliga begrafnings sätt, som tör hända leder sin första början ifrån Pawedömmet, och utaf mängom qwarhållas af superstition, ofta förorsakar hwarjehanda sjukdomar, när en myckenhet af folk skal samblas på, eller bo när til, de ställen, där en ymnighet af förrutnade döda menniskokroppars dunster stiga stundeligen up, kringspidas af luften, och dragas genom andedrägten in i de lefwande; tör hända mängen häraf i förtid blifwer bragt, at öka de begrafnas antal. De som äro af stånd och wärde, eller annors förmögna, påläggas, at låta upbygga prächtiga tomter

ter wid tårg, stora gator och andra beqwämliga ställen; som blifwa mäst synliga, och utgöra första prydnan i Staden; men sämre och fattigare handtwärkare, borgare, timmerkarlar, åkare, formän, med flere dylika, förpligtas, at taga sina boställen på gränder, hwarest de äro mindre synbara. De handtwärkare och andra, som idka sådana närings medel, hwilka förorsaka stanck och elak lucht, eller äro obehageliga både för syn, lucht, och hörsel, borde tilldelas wissa platser på aflägsne sidor af Staden; äfwenledes böra de, hwilka omgås med sådane näringsfång, som äro snart eldfängde, ei så låf, at bygga mit i tiockaste Staden, utan anten utan för densamma, eller ock i någon aflägsen ända, där de genom trögårdar, eller andra toma tomter skildes från andra hus. Nu wore wäl här mycket än at orda om, huru sten och träbyggningar, både til prydnad och beständighet med mera böra uti en Stad upföras; om hwarjehanda wid tak, spisar, kakelugnar, källare, och margfalt annat, som wid husbyggnad bör i achttagas; men som min tid och mina wilckor ei tillåta mig en sådan widlöftighet, så nödgas jag gå det förbi.

§. 6.

I Företalet är omrört, at almänna tryggheten är ledofliertan til borgerliga samhällets förnögeliga wälstånd, och at en ständig osäkerhet warit en drifwande wigg, som föränlätit menniskorna, at afträda från det naturliga i et borgerligt tilstånd. Äligger altså högsträdande Magten, i kraft af sielfwa samhällets grundlagar, at i tid beförja om tieliga medel mot alt inträng, som göras kan i samhällets säkerhet, hwilcken anten genom ut-eller inwärtas tillfälligheter rubbas. Bör altså Regements kroppen, som under fredstiden får utwidga sina grenar, fätta sig i förswarsstånd, mot sina grannar, och i fred äfwen tänka på krig. Finance wärkets och armeens wärd samt citadellers och täftnings warks anläggning skulle altså här förtjena war upmärks-

märckfamhet; men emedan detta och annat dylikt dels intet så mycket börer til mit ändamål, och dels mina omständigheter icke tillåta mig gå så djupt här, så lämnar jag denna afhandlingen åt dem, som äro mera öfwada i wapnebrak, och förfogar mig, at lämna några almäna anmärckningar wid ordnings förwaltningen.

Näringsen för inbyggarena i en Stad är fria konster, handwärcck eller handslögder och handel, hwilkas försligtiga inrätning, samt tilbörliga ans och omwårdnad i en Stad är så oumbärlig, at Stadens tilwäxande uti rikedom, magt och anseende har at tillskrifwa sin början, tilwäxt och mognad, det samma. Jag ättkiljer sålunda Stadsnäringsen från landtmanna hantering, som är landskötsel och bärgwärcck. Ty en del af slögder äro af den beskaffenhet, at de intet kunna idkas och trifwas uti et land, utan wettenskapers understöd, snille och förstånd. En del äter stödja sig mera på en genom widlöftig öfning förwärfwad färdighet, än på snillets och förståndets krafter. Skola dessa slögder trifwas i et land, så böra de, som komma at lägga handen wid sielfwa arbetet, och måste förstå slögder, öfwas i sådant, som upbrukar deras snille och förstånd, och wänjas wid arbetet, tills de hinna til en behörig färdighet. Om nu landtmannen wore pålagd och förplichtad, at utom sin hantering, slå sig på allehanda slögder; så borde han hela sin ungdoms tid, tills han blir manlig, och tör hända än längre, wata lärlinge, då han tillika ogörligen ägde tiderum at öfwa sig i landskötselen. Därefter borde han tillika styra arbetet wid manufacturer och landskötselen. Twenne så skiliachtiga hanteringar. Det förre fordrade större kundskap, snille och förstånd, än af en enfaldig bonde kan wäntas. Det sednare betungar åter landtmannen med så många syflor, at han äger aldrig några dagswärcck til öfwerstöds, om de rätt nytias. Skulle då icke dessa begge hanteringar inom en kort tid råka i största oordning och wan-

häfd? Landtmannen wore intet så regelbunden, som fordrades wid sielfwa berednings sättet på råamnen, som böra uparbetas och förädlas. Kunde alltså den tilwärcade waran intet blifwa på långt håll så god, som den, hwilken utomrikes tilwärcas. Skulle då icke sådana hopkladdade warors affättning och åtgång Utomrikes helt och hållit afstanna? Hwarmed borde då Utlänningen betalas för de mångfaldiga förnödenheter, som wi ärom twungne af honom att taga? det litsta våra bergwärc förmodde kasta från sig, wore det endaste. Skulle icke en almän penninge brist hemma i landet förqwärfja manufacturerne, när inga förläggare, som borde hålla arbetet wid macht, funnos i landet och när arbetarena intet fingo sin richtiga betalning för deras arfwode? Men genom handafögders och handelens undergång, skulle landtskötsel och bergwärc blifwa wanmäktiga. Ty näringsmedlen i et samhälle hänga ihop såsom en käd, så att i samma mån, som et af dem af- eller til-tager, de öfriga äfwen taga del i des öde. Wore det icke alltså en dårachtig hushälning, att sätta samhället på sådant sätt i största lågerwal, fattigdom och elende? Desutom skulle ingen ordnin kunna bibehållas, om de blandewis idkades. Ty en del af slögder äro så outhärliga, att samhället hade mögta swårt, om icke omögeligt, att hafwa bestånd, om de skulle gå ut. Andra åter äro nyttiga, fast intet högt nödwändiga. Utomrikes handelen är äfwen ofta skadelig och fördärfwelig, om icke en granlaga jämförelse hålles mellan ut- och införslen, på det den i tid kan uphielpas genom tienliga förfatningar, medel och utwägar. Skulle nu alla näringsfänger wara landtmannen gemenfamma med Stads böen, så ägde ju en och hwar frihet, att hålla sig til den födo kroken, som honom behagade, och han tycktes hafwa sin förmenta winst wid. Hwad oreda en sådan hushälning skulle föda af sig, är lätt att sluta? Et skadeligt kladdande kunde förskämma de bästa råamnen, som rätt förädlade, skulle med ymnog

ränta betala mödan och omkåstningarne. Slögder, som äro oundärliga til klädnad, boning, hellsans bewarande &c. torde lätteligen forgätas, åtminstone intet med den hug och drift, som fordrades, idkas. Brist på råämnen förhindrade slögders framgång. Utforsken blefwe ringa och handelen alltså litet gagnande et samhälle. At förtiga flere tkal, som af våra wittra Män finnes nog artigt anförda i deras Oeconomiska arbeten. Nu skal jag biuda til at fästa min ringa upmärksamhet wid sielfwa manufacturerens inrättning och framgång. Slögder, som äro hopwicklade med otroligen många omständigheter, och fordra dryga omkostningar samt utgifter, äro intet i början för hwarjehanda hinder, så indräktiga, at de utan förläggarens understöd, kunde med egen winst uppehålla sig. Ty stora förlag, om de i början borde afbetalas, skulle stegra waran högt. Dyrheten förbinder affätningen, Affätningen förqwäffer lusten och idogheten, då arbetet börjar på gå twungit och långsamt. Föder alltså den ena oordningen flere, tils et så hällofsamt foster dör ut i sin späda linda. Däremot om i början et wärck försigtigt och wäl skötes, förblifwer det intet ofruktligt, utan ynglar det ena fostret efter det andra. Därnäst såsom slögder äro af en oändelig mängd, så bör wid sielfwa anläggningen af et så granlaga wärck, hafwas affuende på ortens lynde och rudimateriens tillörfel, anten Utomlands från, om wi intet hemma äga tillräckeligt tilgång til sådant ämne, eller ock, som bättre wore, från våra egna landsorter. Wid sielfwa orten märkes, hwartil den i synnerhet är tienlig, och til hwilka Fabriquer eller andre nyttiga inrättningar, som om den är tienlig och beqwämlig til goda Schäferiets inrättning? om där kunna anläggas nyttiga plantagier, och undersökas, hwilka bäst trifwas, samt bepröfwes genom hwilka redskap och wärcktyg arbetet wid dem bast kunde hjelpas til framgång, såsom ock utrönes, hwad wid sielfwa plantornes handtering, uptagning, rötande, bräkande, skächtande, eller wid

fruchtens ihopsamblande, fyltande och bewarande, samt andre nyttiga planteringars försichtiga omwårdnad, är städse at observeras. Om den wore tienlig fram för andra til färgerier, och hade därtill skönt watten. Om den wore fördelachtig til linne fabriquers anläggande, blekerier &c. Om där finnes tilräckeliga strömmar och liöar, samt ymnog skog i neigden, som äro tienligare til den manufactures inrättning fram för en annan. Om utförflen af tilwärcskade waror, jämte införflen af råämnen, är läglig och beqwämlig. Eller om warorne äro så outhärliga, til wår egen förnödenhet, at afsätningen är nog drägtig inomrikes. Skal arbetet ei komma utur sin jämna gång, och tilwärcskningen intet at lida til godheten och et skäligt pris, böra materialier och annan tilrättning finnas i tilräckeligt förråd och behörigt skick, på hwilkas tilbörliga ordning beror slögders tiltagande fulkomlighet. Härwid fordras af oss en större upmärksamhet än den wi tilförene ägt. Wåra härliga parcker böra med et achtsamt öga oftare besökas, som skola lämna våra wärck god understöd, medelst upfinnandet och letandet af det goda, försynen där nedfat, och hwilket wi härtill för redbara penningar sat dyrt nog af Utlänningen inlösa. Alla 3. naturens riken blifwa här et rikt förråds hus, af hwilka wi skola tagga ämnen til våra slögder. Men wi böra intet stanna härwid. Det som ortens läge welat förmena oss, bör genom konst och idoghet wänjas wid wårt climat, och fortplantas hos oss. Wi ärom lå mycket lyckeligare i et så nyttigt ätgärde, och våra giorda uträkningar träffa så mycke bättre in, som at våra Norrska länder, utan särdeles konstlande upamma och til mognad bringa, om intet alla, åtminstone, såsom anställda rön witna, de flästa af de för våra manufacturer oss högst nödiga utlännska växter; däremot har Utlänningen ofta stor möda, omkostnad och konst, at tämja wår Nordis egna växter wid sit climat. Huru fördelachtig wore icke wår handel, om wi selwa förskaffade oss rå-

ämnen

ämnen, och därmed sedan rätt hushållade? Borde icke wår egen winst upmuntra oss, at i tid täncka på plantagiens inrättning, genom hwilkas tilhielp wåra manufacturer och wårt land kunde lyckeligen affkudda sig penninge mangelen, som swåra plågar anläggarena? Wid planteringar förekomma oss dels sådana växter, som äro outhärliga i et hus, och bidra till lufs uppehälle, såsom humla, kål, rötter, rosor, jordpäron, lin, hampa &c. hwilkas ans och omwårdnad tilkommer landtmannen, som bör icke allenast försee sig, utan ock Stadsboen tilräckeligen med åteliga waror; dels finare köks krydder och fruchtbärande trån, dels ock gräsforter tienande till färgerier och hälfans bewarande, hwilkas skötsel grundar sig så wäl på andra Wetenskaper, såsom ock fordrar idogare ansning och större wård, än den landtmannen äger, och för sina mångfaldiga fyflor mäktar med. Böra altså Stadens inbyggare förpligtas till sådana planteringars inrättning. Ty såsom wi tilförene hafwa nämt, så äro borgerliga samhällen tillsammans komna, at bewisa hwarannan inbördes hielp, och at med gemensamma krafter arbeta på allas wälgång. Wi hafwa och omrört, at landtmannen, hwilken bör försee hela samhället, med lufs uppehälle och annan förnödenhet, som kan ärhållas genom landtskötsel, är förbunden, i stöd af sielfwa samhallets grundlagar, at försla till Stadsboerne, hwad de tarfwa till föda och näring. Hwaremot Stadsboar, som böra hålla sig wid manufacturer och handel, äro förpligtade, at försee landtmannen med sådana waror, som manufacturer kunna kasta från sig, och som landtmannen tarfwar. Nu swarar mot al förbindelse en rättighet. Har altså Stadsboen rättighet, at kräfja af landtmannen sina förnödenheter, och landtmannen däremot af Stadsboen. Men när något intrång göres i den andras rättigheter, så förolämpas den samma, som kommer at lida intrånget. Förolämpas altså landtmannen, när Stadsboar slå sig på landtmanna näring, och upptaga den under Staden belägna marcken till åker, blifwandes

des salunda i stället för nyttiga borgare endast onyttige Stads bönder, genom hvilken förmenta vinst de likväl tillkynda sig och hela sambället största skada, och altså under det samma handla darschatteliga. Ty om samma mark uptages til allehanda nyttiga och nödiga planteringar, så skulle ägaren genom en slik upodling tillkynda sig en mångfalt större vinst, manufacturer blefve fötledde med råmnen, som i villrigt fall med nöda, besvär, omkostnad och stor hazard, manufacturers upkomst til största förhinder, och at föröka vår almänsa penninge brist, från utriamingen indeste införsias och med redbara penningar arbetas. Detta är af den vigt och värde, at landmannen, hvilken är nog syddat med annat, ogöriligen binner sköta slika hällosamma anläggningar, om ock han ägde en tillräckelig inigt, som jag dock intet medgifver. Sättes altså i vidrigt fall alla handteriogar i största ordning, då violken lärer blifva fattigdom och armod på alt. At med stillatigander gå förbi, det landmannens ärkelöshet förbiuder alla utläggningar, som fördras, innan så kostsamme värck komma i gang. Men Stadsboar däremot äga förmåga, at gå i förslag vid plantagiers anläggning, tillfälle och lägenhet at intäta de samma, och så tidt säga sig af en otrolig vinst. Ingen är som icke vet, hvad penningar, til exempel, lin och hampa draga ut ärligen från riket. Skulle nu de besintiga akertäppor, om jordmans lynde vil endast tillåta det, användas til detas planteringar, som sedermera kunde förädlas i samma Stad. Vore icke det den inderligaste näring för ägaren? Allehanda fruchtbärande från skulle väl trivas hos oss, kunde då icke en rätt hushållning skaffa iurhemske förråd i landet, hämnna införslen, och befordra utförslen genom friska, upmärkade och insyltade fruchters förädling? vore vi icke då sälla, om vi kunde föda och kläda oss med vårt eget lands alster? Försumma vi detta at i tid värckställa, så ärom vi siender til vår egen vålmåga, magt och styrcka. När Sedlernas näring på detta sätt inderas, så blifva de för landmannen en maktlöds hielp och stöd, ja des hålls; men om borgare näringen förnämligast får bestå i öl och brännnevins sålgande, då äro de ei annat at antee, än tom landets pest och ruin.

§. 7.

Här vore väl ännu nyttigt at tala om hvarjehanda nyttiga politiska inrättningar i en Stad. Men mina omständigheter pålägga mig, at gå dett alt förbi, hållt ordnings förvaltningen i en Stad utgör et helt ämne.

